

Gästgiveri och skjutshåll

Ur det forna reselivets krönika

Av SVEN SJÖBERG

Gästgiveriväsendet, som levde om ock ett tynande liv ända in i vårt århundrade — det avskaffades först år 1933 —, var en för forntidens människor okänd företeelse. Hela Skandinavien var landsbygd och gästfrihet mot resande var en så självklar sak att problemet om mat och husrum löstes av sig självt.

I Havamal står det:

Värme tarvar
vandrarn, som in kommit
frusen och kall om knäna;
mat och kläder
den man tarvar,
som över fjällen farit.

Ingen främling blev tillbakavisad då han kom till en gård. Så länge han befann sig under sin värds tak, var han under dennes beskydd. Ett brott mot vad gästfriheten anstod ansågs vanhedrande.

Båda parterna var underkastade denna oskrivna lag. En gäst fick inte missbruka sin ställning, men han hade rätt att tala fritt och rent, bara det var manligt och ärligt tal. Han hade kanske farit vida omkring och upplevt mycket, som han kunde berätta om för sin värd. Detta betraktades som betalning för inkvarteringen.

Men denna gästvänskap kunde inte fortfara, då samfärdseln blev livligare, allra minst utefter de stora stråkvägarna.

Med den kristna tiden framträdde kyrkan även på detta om-

råde såsom organisator — kloster och prästgårdar blev vilopunkter för den långväga resenären. Vad prästgårdarna beträffar grundades redan på medeltiden deras rykte som gästgivargårdar. För biskopens besök skulle t. o. m. enligt landskapslagarna på prästgårdarna finnas ett särskilt hus »biskopsloftet». Även sedan gästgiveriorganisationen tillkommit, behöll prästgårdarna sin roll som kvarter, särskilt för förnämre resande.

Men eftersom det i Sverige var långt mellan prästgårdarna även längs de vanligaste pilgrimsvägarna, uppfördes själastugor till de resandes tjänst. I allmänhet var dessa stugor helt små. De gav de resande möjlighet att få husrum över natten. Mat fick de laga själva, det blev ett slags föregångare till våra dagars vandrarhem. Stugor av större format fanns också. I ett själahus vid stora pilgrims- och köpmansvägen mellan Jämtland och Trondheim bodde vid ett tillfälle inte mindre än tolv köpmän och två kungliga sändebud.

Alla resor gick inte alltid efter huvudvägarna. Resande till häst och till fots färdades genom de stiglösa skogarna i alla riktningar. Även dessa behövde vila och föda för sig och sina hästar; det föll sig enklast att ta nattkvarter i någon gård längs färdvägen. Detta skedde givetvis utan tillstånd och ofta utan betalning.

Hänsynslöst mot allmogen var de otyglade stormännen, som med allt större väpnade följen drog fram genom bygderna för att besöka sina kringspridda gårdar. Hot och våld låg nära till hands för att tvinga en bonde att lämna ifrån sig det man önskade utan hänsyn till om det ödelade hela hans ekonomi.

Våldgästning måste förbjudas och det blev konung Magnus Ladulås, som år 1279 på Alsnö möte avlyste frigästning och friskjuts. Endast i ett avseende bibehölls frigästningen, nämligen för konungen och hans ämbetsmän. Förbudet mot våldgästning inneslöt själva fröet till ett blivande gästgiveriväsende. Ty villkoret för att våldgästningen skulle upphöra måste ju bli att de resande på laglig väg kunde skaffa sig logi och föda för sig och sina hästar. Alsnöstadgan innehåller bestämmelser härom och påbjuder häradshövdingarna att för varje by tillsätta en rättare för att tillhandahålla de resande mat, härbärke och skjuts. Kunde denne

Bild 1. Alsike gästgivargård. Foto E. B. THULIN, 1921.

inte själv ta emot de resande fick han hänvisa dem till andra bybor. Vägrade en bonde att erbjuda en resande vad denne behövde, kunde domen bli 3 markers böter. Fullgjorde ej heller rättaren sin skyldighet fick han böta dubbla beloppet.

Någon särskild ersättning för logi omnämner icke Alsnö stadga. Sådant fick den resande utan kostnad på den tiden. Priset på mat och foder skulle vara det för orten gällande. För att den resande likväl icke skulle ålastas oskäligen priser stadgades: »Som det är ock så stundom, att män vilja för dyrt sitt sälja till den vägfarande mannen och ty vilja vi åt den vägfarande säljes, som allmänligt köp är i landet.» Fortsättningen är av särskilt intresse: »Om någon finnes där, som vill speciellt taga till sig och köpa in det, som han ej haver själv, för att han skall kunna sälja ut till de vägfarande, så sälje han så dyrt han kan.»

Systemet med rättare var tillämpligt enbart i större byar, där flera gårdar kunde ge husrum och föda. Betydligt svårare blev det att ordna rum och färdkost i trakter, där gårdarna låg glest.

Bild 2. Skjutstavlan från Alsike gästgivargård. Var placerad till höger om ingången, se bild 1. Tillhör Upplandsmuseet.

Alltjämt förekom våldgästning ute i landet. Det blev därför nödvändigt att till Alsnöstadgan bifoga straffbestämmelser för att den skulle efterlevas. Bestämmelserna var mycket stränga. I Skänningestadga av år 1335 heter det: »att den som med våld tog något av eller med våld gästade hos gästgivare, präst eller bonde skulle mista livet för konungens svärd vare sig han var hög eller låg, även om det han tagit ej vore värt mer än ett höns».

Skänningestadgan föreskrev tillika att gästgiverier eller taverner, som termen då lydde, skulle upprättas vid de allmänna vägarna med 2–2 1/2 mils mellanrum, dock endast på sådana platser, där det inte var möjligt att skaffa logi på annat sätt.

Under senmedeltiden synes man ha haft ringa intresse för gästgiveriets utveckling. Inga förordningar av betydelse utfärdades av regenterna. Inte ens Gustav Vasa, näringslivets ivrige befördrare, var mannen att bringa ordning i den svärbemästrade gäst-

giveri- och skjutsningsfrågan. Han uppträdde nog ofta till försvar för allmogens rättigheter gentemot de vägfarande, men något försök att i praktiken omsätta landslagens påbud om inrättande av fasta gästgiverier vid alla huvudvägar gjorde han aldrig. Däremot höll han hela tiden styvt på den förkättrade frigästningen och friskjutsen för kronans räkning.

Det blev istället Erik XIV som år 1561 utfärdade ett plakat om skjutsfärder och gästningar. Därmed fixerades den organisation, som skulle finnas kvar till 1933. Gästgiveriväsendet ställdes under kontroll av fogdar och häradshövdingar. Konungens avsikter var onekligen storstilade. Det gällde ingenting mindre än att helt lösa allmogen från direkt befattning med gästning och skjutsning. Inte ens kronans transporter skulle hädanefter åvila bönderna. Som ersättning för lättnaden åtog dessa sig istället ett slags skatt, de s. k. taverne- eller skjutsfärdspenningarna.

Genom 1561 års förordning blev gästgiverierna även skjutsstationer. Allmogen behövde nu biträda endast i den mån de förordnade gästgivarna icke kunde fullgöra sina skjutsningsskyldigheter. Kombinationen härbärgering och transport av resande upphörde först genom 1878 års skjutsstadga.

De av Erik XIV utfärdade bestämmelserna visade sig bli viktiga för gästgiveriets utveckling. Flera särskilda förmåner bereddes gästgivarna, bl. a. befrielse från skatt å gästgiverihemmanet under 3 år. Saknade gästgivaren foderhemman, skulle han snarast få ett sådant.

Frågan blir nu i vad mån åtgärderna ledde till önskat resultat. Gjorde man verkligen allvar av höga vederbörandes förordningar ute i bygderna? Såvitt kan dömas av de låt vara fåtaliga källorna har någon allmän tillsättning av gästgivare ej följt av Erik XIV:s märkliga insatser år 1561. De oroliga tiderna gynnade inte heller en större inrikespolitisk aktivitet.

I och med Eriks avsättning 1568 kom flera av de utfärdade bestämmelserna att upphävas. Orsaken synes ha varit Johan III:s försök att påvisa att alla Erik XIV:s påbud var av ondo. Resultatet lät inte länge vänta på sig. Det blev till en början kaos inom skjuts- och gästgiveriväsendet. Våldgästning blev åter vanlig, nå-

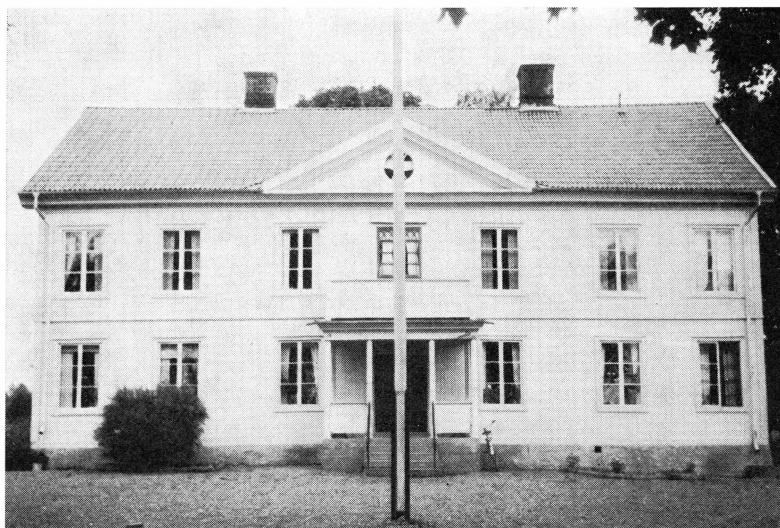

Bild 3. Gästgivargården i Yvre. Tierps socken.

got som tvingade Johan III att återgå till Erik XIV:s bestämmelser.

Karl IX, även han intresserad för gästgiveriets ordnande, utfärdade ett flertal förordningar och bestämmelser, bl. a. tillkom nu en rätt utförlig gästgiveritaxa. Av den framgår att det var tillåtet att ta betalt för husrum endast av gäst, som ingenting åt på gästgivaregården. Spisande gäster hade följaktligen logi gratis.

Nästa steg togs år 1615 i och med att Gustav II Adolf ålade alla häradshövdingar och häradsnämnder i riket att se till att det fanns gästgivare vid alla landsvägar, åtminstone på halvannan mils avstånd från varandra, m. a. o. betydligt tätare än förr. En nyhet var att dessa gästgivargårdar inte skulle få läggas alltför långt ifrån vägen.

Alla dessa vasakungarnas förordningar visar vilket intresse man ådagalade för en utveckling av gästgiveri- och skjutsväsendet. Men svårigheterna var många, vägarna dåliga, fattigdomen tryckande och de många krigen penningkrävande.

En bild av hur den tidens gästgivargårdar tog sig ut kan några

utländska resande ge. Dessa kunde därtill göra jämförelse med förhållandena i sina egna länder.

Så här berättar en tysk resande på resa i Sverige år 1586:

På bänkarna, som äro täckta med halm, sova drängar och pigor, och främmande gäster ligga på golvet; men vill värdfolket visa dem särskild ära, så låter man dem sova på bordet. Jämte hundar, kattor, höns och duvor, vilket ingenting betyder, hålla de även i rummet kalvar, lamm, getter och så grisar, som vanligen ha sin plats i mitten av stugan och slicka en i ansiktet nattetid, då man sover. Vidare plägar husbonden alltid vara den förste vid bordet och sitta ovanför, hans hustru vid sidan, och har han rättighet att under måltiden giva ifrån sig en stark rapning eller flera sådana efter varandra, liksom hans hustru och barn. Jag tror det är för att roa främmande gäster i stället för att tala till dem. Då någon har tillräckligt mat och dryck med sig för att själv äta och även bjuda sin värd, är han välkommen; dessutom förstå bönderna begära av en gäst muskot, kanel, nejlikor, ingefära o. dyl. men att få något av dem för pengar händer ej ofta. Deras dryckeskärl, som de sätta på bordet, bestå av en stor vid trästånka, som man måste lyfta med bägge händerna. —

Trettioåriga kriget rasade nere i Tyskland. Från stad till stad trängde de segerrika svenska trupperna fram. Stormakten i Norden började bli alltmer intressant för det centrala Europas folk. Som synligt bevis för detta utgjorde de utlänningar, som reste till vårt land i affärs- eller diplomatuppdrag. Sådana internationella kontakter kom att öka kraven på vägar och gästgiverier. Drottning Kristinas förmyndarregering insåg tidigt betydelsen av ett välorganiserat gästgiveri- och skjutsväsende. Liksom i så många andra frågor var även här Axel Oxenstierna den pådrivande, vilket bl. a. framgår av en av honom författad skrivelse daterad Frankfurt am Main 8 okt. 1633:

På det att de resande kan bli befordrade, måste man sig vinnlägga att upprätta allestädes krogar och taverner, så nära varann, som någonsin ske kan, där man kan få hästar och spisning, så ock lägerställe för sig och hästarna och håller jag därför, at man bör bjuda var man till att upprätta sådana taverner och dem att underhålla, vilka sedan måste varda befordrade i alla måtto.

Bild 4. Gästgivargården i Mehede. Tierps socken.

En fransman, på resa i Sverige året därpå, har berättat följande från Östergötland: »Den 6:te kommo vi till Öster-Husby, där vi i brist på sängar lågo i halm på golvet.» Det var ju mindre angenämt; mera belåten tycktes fransmannen ha varit med dryckesvarorna: »Några foro förut för att bestyra; ty svenska härbärgen äro ej inrättade för stort sällskap. Ingenting fattades för vår förtäring, icke en gång spanskt, franskt eller rhenskt vin; öl kunde man få överallt i städerna och i byarna.»

Sin slutliga form fick det svenska gästgiveriväsendet av riksdagen 1649. Mot erläggande av skjutspenningar befriades allmogen helt och hållet från friskjutsen. Dock kvarstod allmogens skyldighet att mot betalning köra de resande om inte gästgivarens resurser i hästar och vagnar räckte. Trots sina brister väckte systemet de utländska diplomaternas beundran.

För allmogen förblev dock systemet mycket betungande, i synnerhet när höga herrar for vägen fram med sina följen. I en överläggning med rådet 1636 om möjligheten att inskränka anspråken

på hästar, yttrade Per Brahe: »Så gärna vill jag ingen häst hava, som jag får allenast tre hästar, när jag reser.» Det var en anspråkslös siffra i jämförelse med vad som ofta förekom. En rådsherre behövde ibland 40 till 60 hästar och en utländsk ambassadör ända till 200.

En förutsättning för att det nya systemet skulle kunna fungera var att gästgivare fanns i tillräckligt antal. Med skärpa framhölls därför i bl. a. 1651 års landshövdingeinstruktioner det nödvändiga i att tillsätta gästgivare. Även uppmanades landshövdingarna att förhandla med allmogen om uppförande av gästgivargårdar. Ett sådant byggnadsföretag kostade mycket pengar, många hade inte råd med det. Det föll då på bybornas lott att hjälpa till och även skänka timmer. De flesta bybor utförde detta arbete utan större opposition, eftersom de själva slapp ta mot resande, om gästgivargård uppfördes.

En stark utveckling av gästgiveriväsendet följde efter drottning Kristinas förordningar. En stagnation kunde märkas under den stora ofredens dagar, något som dock inte hindrade att antalet gästgivargårdar i landet mer än fördubblades på 90 år.

Förbättringen av inkvarteringsmöjligheterna framkallade nya problem. Riksdagen 1734 fick ta itu härmed. Sagda år utfärdades en ny gästgiveriordning, som i princip inte avviker så mycket från drottning Kristinas utan mer kan betraktas som en komplettering och förbättring.

Låt oss se litet närmare på kung Fredriks förordning. Först stadgas att gästgivargårdar skulle upprättas vid alla lands- och sjövägar högst två mil från varandra. Vid varje gästgivargård skulle det finnas en tavla med avståndet och taxan för en häst till närmaste gästgivargård angivet. På gästgivargården skulle finnas nödiga hus för en vägfärande såsom sal eller gästestuga med sina kammare, stall och vagnslider. Förmådde inte bonden själv bygga, skulle häradet hjälpa till. Hus- och stallrum skulle gästgivaren hålla. Räckte inte lokalerna till hade han att härbärgera gästerna i granngårdarna. Gästgivaren skulle vidare vara skyldig hålla »nödige sängkläder, linne, bordtyg och annat husgeråd samt ljus och wed, mat, enkelt och dubbelt brännevin, öl och swagöl, jemte

Bild 5. Rotebro gästgivargård, Sollentuna.

korn och hafra, hö och halm för hästarne». Kostnaderna skulle regleras genom en särskild taxa, fastställd av landshövdingen. Där finner man att en middag om tre rätter kostade 12 öre, ett glas brännvin 2 öre. Priset för nattlogi uppgick till 4 öre.

Så angenäm var nu inte vistelsen på en dåtida gästgivargård att man trots det låga inackorderingspriset dröjde där längre än nödvändigt. I de flesta fall gjorde man endast uppehåll för byte av hästar. Gästgivargårdarnas viktigaste uppgifter blev att svara för transporterna av de resande. Längs de mindre trafikerade vägarna gick det väl an, men vid huvudvägarna blev de resande med tiden så många att gästgivaren inte med bästa vilja kunde vidarebefordra alla. Bönderna i trakten, skjutslaget kallat, måste då hjälpa honom, dvs. fullgöra s. k. hållskjuts.

Regeln var, att först skulle hållskjutsen tas i anspråk av de resande. Skyldigheten att »hålla» med angivet antal hästar vid gästgivargården gick i tur och ordning mellan de hemman, till vilkas åliggande detta hörde. Vanligen skulle de skjutsningsskyldige in-

finna sig klockan sex e. m. den ena dagen och kvarstanna till samma tid påföljande dag.

När hållskjutsen anlåtats blev det gästgivarens tur att skjutsa med egna hästar. När både hållskjuts och gästgivarens hästar utgått, måste man anlita »reservskjutsen». Närmaste grannar ägde då att infinna sig, även nu i tur och ordning, efter att ha erhållit bud. De borde inte låta vänta på sig mer än högst fyra timmar, vid äventyr av böter.

Hållskjutsen och allt vad som sammanhängde med den ansågs som ett av hemmanens värsta plågoris. Särskilt under den bråda skördetiden förorsakade skjutsskyldigheten bönderna både besvär och ekonomisk förlust. Det inträffade att de fick ligga ett helt dygn overksamma vid gästgivargården utan ersättning, eftersom betalning endast följde med skjutsningen.

Vid Alsike gästgivargård kunde vissa dagar inte mindre än 12 bönder »ligga på håll», som det hette. Hållkarlarna höll mest till i köket. Ibland hjälpte de till med allehanda sysslor mot ersättning. I regel hade de nog matsäck med sig. Så idealisk var nu inte denna anhopning av folk. På gästgivargården gavs rikliga tillfällen för de skjutspojkar, som önskade, att förse sig med öl och brännvin.

Ansvariga myndigheter uppmärksammade tidigt detta problem och sökte efter en lösning. Landshövdingen i Uppsala län anmärkte i en inlaga till Kungl. Maj:t på allmogens skjutsnings-skyldighet och gjorde gällande att det var den, som gjorde det nödvändigt med »en daglig större samling av bondgossar hwilka derunder hafwa rikliga tillfällen att grundlägga begär till äventyr, lättja och dryckenskap».

Det kunde hända att bönderna vägrade att infinna sig vid gästgivargården därför att de gång efter annan kört fram utan att få beställning. Det var inte mot skjutsningen de närmast oppone-rade sig utan mot den ovissa väntan. I en del fall blev bönderna anmälda och bötfälda, något som bara bidrog till att öka miss-stämningen mot hållskjutsarna. Myndigheterna fann snart att det var klokast att inskränka hållskjutsarna och istället utnyttja reservskjutsarna, bland vilka mera sällan förekom något krängel.

Månad	År	Dag	Sådan som ankom	Nämdes Namn och Character	Övertiden	Övertiden	Sådan som utgår	Sådan som utgår	Skjutets annotationer	Öfverrens statum
Maj	1763	1		Joh. Joh. Joh.						
Maj	1763	2		Anders Ek & Elfstrand	Uppsala	Gävle			ma till Gävle tillt.	
Maj	1763	3		Jonas Sivonall	Gävle					
Maj	1763	4		Anders Ek & Elfstrand	Uppsala	Gävle				
Maj	1763	5		Anders Ek & Elfstrand	Uppsala	Gävle				
Maj	1763	6		Anders Ek & Elfstrand	Uppsala	Gävle				
Maj	1763	7		Anders Ek & Elfstrand	Uppsala	Gävle				
Maj	1763	8		Anders Ek & Elfstrand	Uppsala	Gävle				
Maj	1763	9		Anders Ek & Elfstrand	Uppsala	Gävle				
Maj	1763	10		Anders Ek & Elfstrand	Uppsala	Gävle				
Maj	1763	11		Anders Ek & Elfstrand	Uppsala	Gävle				
Maj	1763	12		Anders Ek & Elfstrand	Uppsala	Gävle				

Bild 6. Ur Mehede gästgiveridagbok för maj 1763. Där finns en anteckning av studiosi Ek & Elfstrand, som kom från Uppsala på väg mot Gävle.

Förklaringen torde vara, att när bönderna skjutsade i reserven kunde de sköta sina sysslor intill dess bud kom. Då spände de för och körde fram och efter fullgjort uppdrag återvände de hem med en liten extra förtjänst på fickan, något som försonade åtskilligt.

Inkallandet av reservskjutsar försonade resenäerna avsevärt. För att reducera den ofrivilliga väntetiden sökte man förbereda de skjutsningsskyldiga på vad som komma skulle. I Västergötland sände man en budkavel runt om i bygden. På den hade man antecknat alla skjutsningsskyldiga. Så snart en gård fått budkavel måste man där hålla sig beredd att köra, om det så gällde mitt i natten.

I allmänhet hade de resande egna vagnar eller slädar. Detta gällde framförallt adelsmän och högre ämbetsmän. Vagnarna var ofta tunga och klumpiga och krävde minst tre hästar i draget, men de var bekvämt och trevligt inredda. Till utrustningen kunde höra ett reseschatull med skrivdon, toilettartiklar, bordsilver och annat, som kunde underlätta resans besvärligheter. Den resande hade ofta egen kusk.

För att minska väntetiden vid en gästgivargård kunde den resande genom skjutspojke eller eget bud beställa hästar till en viss tidpunkt. Det ålåg den gästgivare, som mottagit ett dylikt s. k. för-bud, att ha friska och utvilade hästar när den resande anlände. I annat fall kunde det bli böter. Systemet fördyrade resorna, varför det kom att bli ett privilegium för de välsituerade.

När bonden på utsatt tid kom till gästgivargården, stod den främmande vagnen redan på gårdsplanen och en kusk ropade åt honom att skyndsamt spänna för. Innan detta gjordes granskade bonden uppmärksamt vagnen. Ja, i en del landsändar försökte skjutsbönderna t. o. m. lyfta upp det ena bakhjulet på vagnen. Lyckades detta ansågs det möjligt för hästarna att utan alltför stor möda kunna dra vagnen de följande två milen.

Det tycks oss självklart att skjutsbonden skulle få åka med på resvagnen till nästa gästgivargård för att därifrån återföra sina hästar. Men så var ingalunda fallet. Det fanns förnäma herrar, som menade att det ålåg bonden att själv ta sig till nästa skjutshåll. Därför kunde man se skjutsbönder, som halvspringande sökte följa en framförvarande resvagn. De bönder, som hade drängar eller egna söner, kunde skicka dessa i sitt ställe. Behandlingen av allmogen bidrog att skapa ännu större missnöje med skjutsningsskyldigheten. Det ena projektet efter det andra att få de värsta olägenheterna avhjälpta framfördes i riksdagen.

Det fanns resenärer, som inte hade råd att hålla sig med egen vagn. De fick nöja sig med de åkdon gästgivaren eller skjutsbonden kunde erbjuda. Vagnarna var ofta av enklaste slag och vållade de resande mycken förtret. Särskilt besvärlig synes en tvåhjulig gigg utan fjädrar ha varit. Från Sollerön i Dalarna berättas att gästgivarskjutsarna var indelade i tre klasser med olika skjutspriser. De som färdades i första klassen fick sitta kvar i vagnen oavsett vägens beskaffenhet. Resenärer i andra klass skulle gå i uppforsbackarna, medan de som åkte i tredje klass måste skjuta på i backarna.

Längs landsvägarna kom en hel del vandrare, som hade rätt att få åka med gästgivarskjutsen men av brist på medel måste avstå från denna lyx. Till denna grupp hörde gesällerna, som sökte

sig till städerna i hopp att finna något lämpligt arbete. Tattare, tråddragare, häktmakare, månglare eller månglerskor och tiggare var enligt gästgiveriordningen förbjudna att åka med gästgivar-skjutsen. Ömkade sig någon gästgivare över en sådan vandrare och lät honom åka med, riskerade han böter.

Till gästgivargården kom ibland fångskjutsen med fångar på väg från rannsakningshäktet till fängelset eller spöplatsen. Att se dessa fastkedjade förbrytare var en beklämande syn. Vid gästgivargården gjordes ett kortare uppehåll för hästbyte och utspisning. Rasslande med sina kedjor fördes fångarna in i köket där de serverades varm mjölk och smörgåsar. Längs huvudvägarna fanns särskilda skjutslag för dessa transporter. Det var nog inte med större entusiasm bönderna åtog sig sådana uppdrag. Man visste aldrig vad som kunde inträffa under färden genom de milsvida skogarna. För hästarna var dessa transporter av lindrig art. Fångarna medförde ingen packning och hade inte någon brådska till fängelset eller spöpålen.

Med den alltmer ökande resandeströmmen blev det till slut nödvändigt med en viss kontroll av både resenärer och gästgiverier. En första åtgärd var att gästgivarna fick föra dagbok, en föregångare till våra dagars hotelliggare. Den resandes namn och yrke antecknades. Det var inte nödvändigt att den resande övernattade på gästgivargården för att hans namn skulle noteras utan var och en som fick hästbyte vid gården antecknades. Genom att studera de älsta gästgiveridagböckerna kan man t. o. m. få upplysningar om tidpunkten för resenärens ankomst och avresa, hur många hästar som spändes för, om han övernattade eller kanske bara vilade en stund på dagen. I dagboken kunde resande anteckna anmärkningar mot betjäningen. Oftast var dessa av lindrig art, mest klagomål över förseningar, men även uppgifter om slagsmål förekommer.

Gästgivaren stod inte försvarslös mot beskyllningar. Han hade möjlighet att i dagboken förklara brister i betjäningen. Detta var av vikt eftersom dagboken varje månad skulle översändas till länsmanen för åtal mot den felande. Dagböckerna översändes därefter till länsstyrelsen att förvaras i arkivet. Många dagböcker har

förkommit men de som finns kvar och numera i regel förvaras å landsarkiven ger oss ofta en fylligare bild av gästgiveriväsendet än enbart gästgiveriförordningarna.

De visar att 1700-talets resenärer oftast voro högre och lägre ämbetsmän, i Bergslagen brukspatroner och gruvfogdar samt vidare militärer och präster. Sommartid for många studerande med gästgivar-skjutsen. Anteckningar i dagböckerna visar att skjutsbönderna många gånger sänkte priset för fattiga studerande att komma till hemorten. I juli 1763 for fem studerande från Uppsala norrut. I dagboken för Yvre gästgivarvärd i Tierp har de tacksamt noterat: »med stort prut af skiutsbonden».

De båda lägre stånden är sällan representerade i gästgiveridagböckerna. Böndernas resor inskränkte sig i regel till besök i någon närbelägen by eller i sockenkyrkan.

Även om resenärerna i regel voro tacksamma förekom också klagomål över skjutsningarna. Ytterst sällan tycks man dock ha haft anledning att klaga på gästgivarvärdarnas skötsel. Tålmodighet var inte en dygd, som prydde majoriteten av svenska resenärer, därom vittnar dagböckernas anteckningar. Ibland har de resande haft sin fulla rätt att klaga. En högre ämbetsman, som från Stockholm for norrut i ett brådskande ärende, har antecknat: »I brist af hästar hindrades i 5 timmar.»

Inte ens landshövdingar kunde under sina tjänsteresor påräkna snabba transporter. När landshövdingen i Västernorrlands län Per Abraham Örnsköld i februari 1766 for genom Uppland till Stockholm har han haft anledning att klaga över de dåliga kommunikationerna, försvårade av sträng kyla och oplogade vägar. När han kom till Yvre gästgivarvärd klockan 12 på natten fick han till sin stora förargelse vänta på hästar i 4 1/2 timmar. »Här är ingen ordning på reserven!» lyder hans lakoniska anteckning i gästgiveridagboken. Gästgivaren har inte blivit svaret skyldig: alla hästar befann sig ute på körning. Det var lång väg till de bönder, som hade att svara för reservskjutsen, därför blev väntetiden så lång.

Långa väntetider var ingen normal företeelse på 1700-talet. Vi finner i dagböckerna anteckningar såsom »fick straxt häst», »straxt

Bild 7. Ur Östanå gästgiveridagbok för februari 1792 med kapten Anckarströms namnteckning.

rest», »väl undfägnad och expedierad». De många resande, som inte antecknat något i anmärkningskolumnen, har nog varit fullt tillfredsställda. I ett kungligt brev år 1814 beordrades gästgivarna att i dagboken anteckna om den resande uppvisat pass eller var »känd i orten».

Gästgiveridagböckerna berättar även om rån, ja, t. o. m. om mord. I jämförelse med värdshusförhållandena på kontinenten tycks våra svenska gästgivargårdar ha tett sig beskedliga och ofarliga. En tragisk händelse vid Mehede gästgivargård i norra Uppland blev på sin tid mycket uppmärksammasad.

Så här berättar gästgiveridagbok och domstolsprotokoll om det inträffade:

Morgonen 18 febr. 1767 infann sig en ryttare vid gästgivargården och beställde hästar åt två adelsmän för färd söderut senare på dagen. Eftersom alla hållhästarna var utgångna skickades bud till bonden Lars Persson i Grimsarbo att skyndsamt infinna sig med reservhästar.

Vid middagstiden kom några hälsingebönder körande fram till gäst-

givargården. De hade besökt distingsmarknaden i Uppsala men var nu på hemväg. Liksom förr om åren ämnade de övernatta i Mehede.

De hade just efter uppmaning av den 38-årige gästgivaren Anders Andersson dragit bort sina slädar från gårdsplanen, då den förste av de väntade adelsmännen, den koppärrige kapten Wilhelm Pauli körde fram till gästgivargården. Man behövde inte ens fråga den medföljande skjutspojken om kaptenen kört fort från Älvkarleby. Det syntes alltför tydligt på de löddriga hästarna. I befallande ton skrek Pauli åt gästgivaren att omedelbart spänna för nya hästar.

Den eftersände bonden med reservhästarna befann sig plötsligt i en brydsam situation. Med bestörtning hade han iakttagit den hårda behandling hästarna fått utstå. »Detta fick inte ske med hans hästar», tänkte han för sig själv.

Innan något hästbyte ännu ägt rum, kom löjtnant Mauritz Klingspor med sitt ekipage in på gårdsplanen. Även denne krävde omedelbart hästbyte. Allt hade nu gått lyckligt om den närmast ansvarige, bonden Lars Persson, fullgjort sina skyldigheter, men han gjorde undanflykter för att slippa körningen.

De unga, hetlevrade adelsmännen blev allt otåligare. De skulle ju innan kvällen söka nå Uppsala och önskade inte bli fördröjda i denna lilla by. När dessutom gästgivaren i enlighet med gästgiveristadgan till-sade dem: »Ni har kört oförswarligt. Det är emot lag och ordning att köra så strängt», förlorade de helt besinningen. Under deras vistelse som officerare i den franska hären hade de inte mött en sådan uppstudsighet från allmogens sida. Detta fick inte tolereras. Pauli drog sin värja och skrek hotfullt åt gästgivaren: »Spänn för straxt eller jag skall hugga armar och ben af!» För att ytterligare understryka att han menade allvar, tilldelade han gästgivaren fyra slag över ryggen. Även Klingspor ingrep i striden.

En våldsamt batalj följde, där gästgivaren tycktes dra det kortaste strået. De hårda slagen föll allt tätare över honom. Men plötsligt vände han sig om och grep den helt överrumplade Klingspor i kragen, lyfte honom upp i luften och kastade honom med våldsamt kraft mot marken. Det uppehåll i slagsmålet, som blev resultatet av denna manöver, begagnade den sårade gästgivaren till att fly undan till granngården för att skaffa vittnen.

Sedan de båda adelsmännen hämtat sig från den första sammandrabbningen, tvingade de Lars Persson och drängen Eric Tinglöf, som medföljde Pauli på resan, att spänna gästgivarens egna hästar för slädarna

i akt och mening att före gästgivarens återkomst hinna draga sina färde. Denna plan lyckades inte. Innan allt var klart för avfärd uppenbarade sig gästgivaren i sällskap med några bönder från byn. Pauli och Klingspor försökte hindra honom att komma in på gårdsplanen, men han slet sig loss och sprang fram till sina hästar, som han började spanna ifrån under ropet: »Det skall fan ta Er för, att spanna för mina hästar, när jag har reservhästar inne! Förbanne mig det skall ske!»

De båda adelsmännen rusade då fram och tvingade honom under hugg och slag att dra sig tillbaka från slädarna. Framför stallbyggnaden stannade han plötsligt, vände sig om och lyckades få ett stadigt grepp på sina motståndare, som han med stor kraft böjde ner mot marken. I denna kritiska situation sprang drängen Tinglöf fram och lyckades för en stund skilja de stridande åt.

Slagsmålet hade nu antagit en alltimer våldsam karaktär. Framför stallbyggnaden låg en eldbrand, som gästgivaren ryckte till sig. Nu blev han den anfallande parten. Under ropet: »Ta mig fan skall det icke blifwa slag utaf!» gick han till angrepp. Någon tanke på förlikning existerade inte längre.

Bakom gästgivargårdens stängda fönster följde gäster och gårdens folk det hemska skådespelet. En av de skräckslagna pigorna tiggde och bad hälsingebönderna att skilja de stridande åt »att de ej skulle slå ihjäl husbonden». De drog sig också ut på brotrappan, men där stannade de eftersom slagsmålet helt plötsligt tagit en för gästgivaren lyckosam vändning. Denne hade nämligen återigen böjt ner sina antagonister mot marken.

Medan han höll dem i detta järngrepp, upptäckte han på gårdsplanen en fimmerstång, dvs. en del av ett skakel. Med den som tillhygge gick han på nytt till anfall. Därvid stötte han Klingspor för bröstet med sådan kraft att denne föll baklänges ner i en släde. Situationen syntes ytterst prekär för den unge greven. Men återigen kom drängen Tinglöf till undsättning. Även han hade försett sig med en kraftig stång, 4 alnar lång och 3 tum tjock. I nästa sekund lyfte han stängen och slog den med väldig kraft i huvudet på gästgivaren så att denne föll halvt avsvimmad ner i en vattenpöl. Där blev han liggande utsatt för drängens sparkar och slag. Först vid drängens utrop: »Statt upp satan!» lyckades han kravla sig upp. Blödande från otaliga sår raglade han in i gästgivargården, där han utmattad sjönk ihop på en bänk.

Under tiden hade den gamle gästgivaren kommit in på gårdsplanen och där fått veta vad som inträffat. Även han blev utsatt för de båda

adelsmännens raseri. Slagsmålet dem emellan upphörde inte förrän bybor, som deltagit i husförhöret nere i byn, strömmade in på gårdsplanen. Inför den övermakten fann adelsmännen det lämpligt att tillsammans med drängen Tinglöf söka skydd i ett rum inne i gästgivargården. De lyckades stänga dörren, men de uppretade byborna bröt sig in i rummet, där ett våldsamt slagsmål uppstod, varvid särskilt Pauli blev illa tilltygad.

Någon fortsättning på adelsmännens resa blev det inte den dagen och inte heller den följande utan först två dagar senare anlände de enligt gästgiveridagboken till Yvre gästgivargård på väg mot Stockholm.

Tillståndet för den svårt skadade gästgivaren Anders Andersson försämrades oroväckande. Ett dygn efter slagsmålet avled han.

Morddramat fick sin epilog i Svea hovrätt, där drängen Tinglöf dömdes till en månads fängelse vid vatten och bröd samt en söndagsplikt. Pauli dömdes att böta 100 daler silvermynt och Klingspor 10 daler silvermynt. Tinglöf avtjänade sitt straff i Jönköpings slottshäkte; i slottskapellet i samma stad undergick han kyrkoplikt.

I gästgiveridagböckerna kan man hitta en del upplysningar om vissa historiska händelser. Riksdagen i Gävle 1792 har lämnat många spår efter sig i de uppländska gästgiveridagböckerna. Som bekant hade Gustav III funnit det nödvändigt att efter ryska kriget sammankalla en riksdag till Gävle för att bringa reda i statsfinanserna. Men den lilla staden vid Gavleåns mynning var inte rustad att ta emot en sådan mängd människor. En stor riksdagsal måste sålunda på knappa tjugo dagar uppföras av manskap från Hälsinge regemente. Även inkvarteringsfrågan blev både besvärlig och dyrbar. I avsikt att inspektera riksdagsförberedelserna begav sig kungen i sällskap med baron von Essen till Gävle. Resan utgick från Haga vid middagstid 4 januari. Hästbyte ägde rum vid varje gästgivargård efter vägen. Elva friska och utvilade hästar behövdes varje gång. Någon kanske tror att bönderna viligt och glatt ställde sina hästar till förfogande, men så var alls inte fallet. Kungens vagn var stor och tung och hans kuskar sparade inte piskan. När bondhästarna sprungit ett skjutshåll var de vita av lödder och sprängkörda. Det var inte ovanligt att man fick skjuta ner en häst, som stupat av överansträngning.

Dag	Ställe vår an- fästning	Stället Namn og Coadjor	Önasthå	Önasthå	Önasthå	Önasthå	Önasthå	Önasthå
17	17	Handbok i Rie	Pauli	Pauli	2	1		
19	19	hon Lector Lohren	Pauli	Pauli	2	1		
20	20	Jonas i Skövde	Pauli	Pauli	2	1		
22	22	Angulor i Skövde	Pauli	Pauli	2	1		
23	23	Eni i Skövde	Pauli	Pauli	2	1		
24	24	Eni i Skövde	Pauli	Pauli	2	1		
25	25	Eni i Skövde	Pauli	Pauli	2	1		
26	26	Eni i Skövde	Pauli	Pauli	2	1		

Bild 8. Ur Yvre gästgiveridagbok för februari 1767. Anteckning av kaptenerna Klingspor och Pauli, som efter mordet på gästgivaren i Mehede är på återväg till Stockholm.

Men fort gick den vintriga resan norrut. Kungen, som reste inkognito, har inte skrivit sitt namn i någon gästgiveridagbok. Istället är det baron von Essen som med sin underskrift bekräftar att hästbyte ägt rum. Innan kvällen nådde man Älvkarleby gästgivarvärd, där man övernattade. Följande dag gjordes ett 2 1/2 timmars besök i Gävle innan återfärden mot Stockholm anträdde.

Riksdagens högtidliga öppnande var utsatt till 23 januari. Dessförinnan hade stora transporter ägt rum framför allt genom Uppland. Kungen hade själv beslutat att med all möjlig ståt visa sig i Gävle. Inga omkostnader sparades och allmogen sammandrogs på 7-8 mils avstånd till skjutsningarnas bestridande. Till Gävle fördes rikets regalier och silvertronen under bevakning av en truppstyrka på 52 man. Transporten varade i en vecka. Man tog nattkvarter i gästgivarvärdarna, där befälhavaren för truppen förvarade riksregalierna i sitt sovrum.

Det rådde sträng kyla i landet denna vinter. Snö föll i riklig mängd längs ostkusten. På den uppländska landsbygden slet allmogon hårt för att hålla vägarna farbara. En riksdagsman har berättat om hur snön »låg på många ställen högre än spetsarna av gårdsgårdsstörarna vid landsvägen och i byarna i jämnhöjd med kroppåsarna av böndernas hus». Framför brasorna i gästgivar-gårdarna sökte mången riksdagsman värma sina stelnade leder.

Kungen själv lämnade Stockholm natten mellan 20 och 21 januari efter att på kvällen ha bevistat en maskerad på operan. Resan gick över Uppsala, därefter åt nordväst mot Dalälven, som passerades vid Hedesunda och till Forsbacka bruk intill Gävle. Dit nådde man under förmiddagstimmarna 21 januari efter att ha tillryggalagt en vägsträcka på omkring 18 mil. Onekligen en snabb färd. Säkert är att både skjutsbönder och hästar fick slita ont den natten.

Även om återresan från Gävle har gästgiveridagböckerna en del att berätta. I medeltal utgick dagligen 200 hästar från varje gästgivarvärd på sträckan Gävle–Stockholm under tiden 25–28 febr. Gamle ränksmidaren general C. F. Pechlin lämnade Gävle samma dag som riksdagen avslutades. I dagböckerna återfinnes de från sammansvärjningen mot Gustav III välkända namnen Ribbing, Liljehorn och Anckarström. Den senare har i sin skriftliga bekännelse berättat om sin Gävle-resa:

Jag for till Gävle ej i annan avsikt, än att vara med och se hur där skulle gå till, ty det togs sådana hårda steg därtill, så att jag tänkte: skall våld ske, skall jag göra vad jag kan att försvara oss. Jag råkade greve Ribbing där, men tänkte ej på något i början, sen fant jag ett tillfälle att passa på då han om middagsstunden var ute och gick, vilket jag berättade greve Ribbing. — Han svarade: »Det är väl bra, men var bara försiktig», eller hur det föll sig, kan ej noga minnas det; men Kungen var ej mycket ute emot slutet, utan red, då intet kunde ske.

Det berodde tydligen på en tillfällighet att inte den mördande kulan nådde sitt mål i Gävle utan först en månad senare på operamaskeraden. Anckarström dröjde kvar i Gävle ända till

kungen lämnade staden. In i det sista hoppades han att han skulle få tillfälle att träda i aktion.

På lördagsmorgonen 25 febr. 1792 utgick den stora kungsskjutsen mot Stockholm. Inte mindre än 209 hästar drog vagnarna. Någon timme senare lämnade en ensam hästskjuts staden på väg söderut. Det var kapten Johan Jakob Anckarström, som skyndsamt begav sig mot Stockholm. Han stannade vid varje gästgivarvärdgård och bytte häst. Mer än en häst hade han inte råd att hålla sig med. Ordentligt antecknade han sitt namn »captan Anckarström» i gästgiveridagböckerna. Något försök att dölja sin identitet har han inte gjort, inte heller klagat över för lång väntetid. Som en främling färdades han från gästgivarvärdgård till gästgivarvärdgård. Hans namnteckning vittnar om en vacker handstil. Även för Anckarström gällde det att under dagens lopp hinna ner till Stockholm. Sent på kvällen passerade han Rotebro gästgivarvärdgård och före midnatt var han framme. Han har själv berättat: »Jag kom hem från Gävle på lördagen, råkade inte grevarna, dvs. Horn, Ribbing och Liljehorn, på flera dar». Knappt tre veckor senare skulle den ensamme och okände resenärens namn nämnas med avsky över hela landet.

Det var några bilder från svenskt gästgiveriväsende på 1700-talet. Men låt oss nu höra vad en utländsk resenär hade att berätta om trafiken på vägarna och om livet på gästgivarvärdgårdarna i början av 1800-talet. Vi låter CHRISTIAN LUDWIG LENZ berätta. Han reste i Sverige år 1803. Så här skriver han:

Gästgivaren skall genom hållkarlen förskaffa de resande nya hästar. Dertill måste han äfwen förse den resande med mat och dryck, på begäran och emot betalning. På landsbygden är han likväl icke skyldig att anskaffa annat, än sådant som erfordras till nödvändigt lifs uppehälle — icke till förglömmande att sädesbrännvin utgör en af de nödvändigaste bland sådana artiklar. Ändtligen åligger honom äfwen, att gifwa, herberge öfwer natten. Men för detta ändamål finner man ofta blott en enda säng, likväl för twenne personer. I en sådan säng lägga sig de två först komna, utan betänkligheter, tillsammans, om de än icke weta hwarandras namn, och aldrig sett hwarandra förr än på detta

ställe. De öfriga måste åtnöja sig med en bänk, eller ock sjelfwa golfwet, istället för bädd, och nyttja sina afdragna kläder till hufwudgård. Halm är i flera orter mycket dyr, och kan på många ställen icke fås för hwad pris som helst.

Enligt stadgarna bör en Gästgifware öfwer allt till resandes tjänst hålla åtminstone bröd, ost, smör, sädesbrännvin och swagdricka. —

På intet ställe i hela Europa kan man färdas skyndsammare än i Sverige, när man betienar sig af förbud. Likaså kan man ej heller någonstades resa för bättre pris, än i detta så penningfattiga land. Det är icke nog att hästarna öfwerallt måste oupphörligen trafwa med starkaste fart. Bonden låter dem också rätt ofta, så snart vägen är jämn, starkt galoppa. De mycket låga, lätta och öppna vagnarna swänga då så häftigt till höger och vänster och hoppa så i höjden, att den ovana främlingen icke allenast ängslas derwid utan också befinner sig i öffrig illa och tror sig i fara att förlora hörsel och syn. I stället för att tillbakahålla dragarna i backar piskar bonden oupphörligen sina kreatur under starka skrik, så häftigt att de icke allenast måste galoppa utan löpa i starkaste sträck. På det sättet är bonden nödsakad köra sina dragare för en del af wissa medborgareklasser. Underlåter han det, så fattar den resande tömmarna i egen person och jagar hästarna med sin piska.

En annan resenär från 1800-talets början, som även ger oss utförliga beskrifningar av gästgiverierna, är tysken ERNST MORITZ ARNDT. Om gästgivargårdarna heter det i hans »Resa genom Sverige år 1804»:

Uti de folkrikaste provinserna och vid större landsvägar finner man ofta gästgiverier med rätt ansenliga byggnader, som hava tapetserade rum, speglar och sängar, till de resandes tjänst, smärre hus finnas därjämte för det sämre folket, ävensom skjul och stall för hästar. Den, som innehaver dylika ställen, kallas gästgivare, vilken det åligger att draga försorg om den resandes fortskaffande och bekvämlighet, att emot billig betalning lämna uttröttade, sjuka eller över natten kvarliggande resande rum, sängar och mat, och kort sagt, att emottaga och betjäna både främlingar och infödda med all den hövlighet och billighet, som verkligen är egen hos denna nation. Gästgivaren liknar till sysslan utländska posthållare, men kan egentligen ej kallas så, ty han håller endast några hästar och ibland alldeles inga.

Efter en redogörelse för skjutsväsendet berättar Arndt vidare:

Så snart man anländer till gästgivargården, ropar man an hållkarlen. Han eller hans substitut infinner sig då med dagboken, man genomser den, säger honom sin vilja, och han skyndar att framskaffa hållhästar eller båda reserven eller ock besörjer han om ett varmt rum för den resande, samt hjälper till att inbära hans saker. Om han är gensträvig och om han eller skjutsbonden uppföra sig ohövligen mot resande, så måste de därför plikta efter lag. Om han felar emot lag och gästgiveriordningen så är hans straff utsatt till sex par spö och 50 daler silvermynts böter. Dock följer väl ej alltid executionen så hastigt, emedan detta till det mesta beror på den ordning och stränghet, som varje landshövdning iakttagit i sin provins.

Slutligen gör Arndt följande reflexion:

Många främlingar göra detta land en uppenbar orätt. Man kan väl icke vänta sig att finna allt här så som i de taverns och hotells man har på vägarna omkring London och Paris, men i alla fall är här även så gott och ofta mycket bättre än på de flesta stationer i norra och mellersta Tyskland, en del av Italien och norra Frankrike.

I början av 1800-talet förbättrade man det svenska vägnätet för att åstadkomma snabbare förbindelser. Nu började också ruter med »hastighetsvagn» upprättas, en företeelse som redan länge använts utomlands. En s. k. postvagn, som hade stora likheter med 1800-talets diligenser, gjorde från och med 1722 regelbundna turer mellan Stockholm och Uppsala. Den var den första i sitt slag i Sverige. Den skulle gå två gånger i veckan. Vagnen avgick klockan sex på morgonen för att hinna fram under dagens lopp. Priset var 7 daler kopparmynt från Stockholm och 6 daler kopparmynt från Uppsala samt 6 öre till postiljonen.

År 1830 inrättade svenska postverket en diligensförbindelse mellan Stockholm och Ystad, varifrån postbåten seglade till Stralsund. Ett enskilt bolag drev samtidigt diligenslinje mellan Stockholm och Göteborg, vilken utsträcktes till Skåne. Föst efter 1800-talets mitt blev diligenssystemet på ett mera effektivt sätt genomfört, men det gjordes hos oss tämligen hastigt överflödigt av det

nät av järnvägar, som snart förenade landets viktigaste städer och orter.

Även beträffande gästgivargårdarna ägde en avsevärd förändring rum i början av 1800-talet. Nya gästgivargårdar uppfördes och äldre förbättrades. Nu kom också gästgivargården att spela en allt större roll i bygdens liv. Inte minst gällde detta de gästgivargårdar, som uppläts för häradsrättens sammanträden. Under 1800-talet uppfördes vid flera gästgivargårdar särskilda tingshus, varigenom det blev möjligt för häradsrätten att på ett enkelt sätt lösa inkvarteringsfrågan.

Bönderna i trakten sökte sig gärna till gästgivargården för att träffa folk och höra nyheter eller bara för att se på det resande herrskapet. Livet på landsbygden var enahanda. Man tog tack-samt vara på allt som kunde bli ett avbrott i vardagens enahanda. Särskilt om någon kunglig person väntades till gästgivargården infann sig mycket folk.

På gästgivargården förekom fester av olika slag, dans och kortspel. Helgdagsaftnar kom bygdens ungdom till gästgivargården för att roa sig. Brännvinet kunde då flöda och det kunde bli bråk och slagsmål.

Sedan husbehovsbränningen förbjudits i lag innehade gästgiverierna försäljnings- och utminuteringsrätten av spritdrycker på landsbygden, något som bidrog till att stärka gästgivargårdarnas ställning.

Den revolutionerande skjutsstadgan av år 1878 inskränkte gästgivargårdarnas rätt att utskänka öl till att gälla endast spisande gäster, som samtidigt var resande. Viktigaste paragrafen i nämnda stadga hade följande lydelse: »Skjutsstationerna i riket skola vara antingen gästgiverier med skyldighet att lämna resande härbärke och förplägning eller skjutsstationer utan sådan skyldighet.» Anförda paragraf gjorde det följaktligen möjligt för länsstyrelserna att förvandla ett gästgiveri till enbart skjutsstation.

Genom tillkomsten av denna skjutsstadga befriades dessutom jordbruksfastigheterna från gästgiveriskyldighet och håll- och reservskjutsning. Själva gästgiverirörelsen lämnades istället till entreprenörer.

1878 års skjutsstadga avskaffade dock inte helt skjutsningsplikten. I händelse ingen entreprenör kunde erhållas, kvarstod skyldigheten att bestrida skjutsen med håll- och reservhästar. De gamla skjutslagen blev icke upplösta. Detta skedde emellertid genom skjutsstadgan år 1911.

1878 års stadga kom att på ett markant sätt förändra gästgiveriväsendet i vårt land. I än högre grad gäller detta järnvägarna, som nu börjat byggas i allt större omfattning. Genom utnyttjande av det nya och bekväma färd sättet reducerades restiden högst betydligt samtidigt som resekostnaderna blev lägre. Allt fler människor började resa med järnväg.

Järnvägarna medförde en radikal förändring av reslivet. Folk, som tidigare inte kunnat resa, får nu en möjlighet att bryta sin isolering. Det är en ödets ironi detta, att när resandetraffiken ökar, dras den från landsvägarna och gästgivarvärdarna till järnvägen och städernas hotell. Gästgiveridagböckerna ger klara besked på den punkten. Här ett exempel! Efter Uppsala-Gävle järnvägs tillkomst 1874 sjönk antalet resenärer vid Mehede gästgivarvärd från 150 i januari till 34 i april och antalet hästar, som utgick under samma tid, från 254 till 42. Ännu tydligare är nedgången om man väljer året 1880: antalet resenärer uppgick då under januari till endast två, och tio år senare finns i gästgiveridagboken för samma månad inte en enda resande antecknad.

Ännu i början av 1900-talet fanns det många gästgivarvärdar i trakter, som saknade järnvägsförbindelse. Men alltefter som bilarnas antal ökade, drabbades dessa gästgiverier av den moderna tidens krav på snabbare förbindelser och lades ner en efter en. Visserligen upplevde gamla gästgivarvärdar, särskilt i Skåne, en slags renässans i samband med bilismens utveckling, men det skedde under andra betingelser än förut. I själva verket hade det gamla gästgiveri- och skjutsväsendet då för länge sedan upphört. I praktiken kvarstod de gamla förordningarna om gästgiverier ända till år 1933, med andra ord till för 27 år sedan, då de upphävdes genom en kunglig förordning.